

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Een toevalsvondst langs de Grote
Kerkstraat 1, Maaseik (Limburg)

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

Dit rapport maakt deel uit van de reeks Onderzoeksrapporten van het agentschap Onroerend Erfgoed.

61: Een toevalsvondst langs de Grote Kerkstraat 1, Maaseik (Limburg)
Eindverslag van een archeologische toevalsvondst

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the Flemish Government,
Policy area Town and Country Planning, Housing Policy and Immovable Heritage

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
Sonja Vanblaere

AUTEUR: Geert Vynckier

OMSLAGILLUSTRATIE
Uitgegraven werkput voor nutsleidingen aan de westzijde van de Sint-Catharina kerk te Maaseik, januari 2014
© agentschap Onroerend Erfgoed

agentschap Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 19 bus 5, 1210
Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroenderfgoed.be
www.onroenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Open Data Licentie Vlaanderen v. 1.2.
This work is licensed under the Free Open Data Licence Flanders v. 1.2

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

ISSN 1371-4678

EEN
TOEVALSVONDST
LANGS DE GROTE
KERKSTRAAT 1,
MAASEIK (LIMBURG)

Eindverslag van een archeologische
toevalsvondst

GEERT VYNCKIER

INHOUD

1	ADMINISTRATIEVE FICHE VAN HET PROJECT	6
2	INLEIDING.....	8
2.1	AANLEIDING EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK.....	8
2.2	DANKWOORD.....	9
3	TOPOGRAFIE EN SITUERING VAN DE OPGRAVING	10
4	ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS.....	12
5	HISTORISCH KADER, ICONOGRAFISCHE EN CARTOGRAFISCHE STUDIE	13
6	RESULTATEN VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	20
6.1	INLEIDING EN WERKWIJZE ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	20
6.2	DE ARCHEOLOGISCHE SPOREN	20
6.3	DE ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN	24
7	CONCLUSIE	25
8	BIBLIOGRAFIE	26
9	BIJLAGEN	27
9.1	SPORENLIJST.....	27
9.2	FOTOINVENTARIS.....	27
9.3	FOTO'S.....	27
9.4	DIGITALE OPMETINGEN	27
9.5	INVENTARIS AARDEWERK	27

Dit rapport kwam tot stand in samenwerking met volgende partners:

-Stad Maaseik/Dienst Musea & Toerisme

-Verstraete & Vanhecke nv

1 ADMINISTRATIEVE FICHE VAN HET PROJECT

Maaseik : MA14GR	
Uitvoerder (bedrijf, instelling, privépersoon)	Agentschap Onroerend Erfgoed
Verantwoordelijke dossier	Geert Vynckier
Beheer en plaats van geregistreerde data en opgravingsdocumentatie	Depot-OE – Jekerstraat 10 – 3700 Tongeren
Beheer en plaats van vondsten en monsters	Depot-OE – Jekerstraat 10 – 3700 Tongeren
Dossiernr. & machtigingsnr.	ID: 8_2014_005 // 2014/035
Site-naam	MA14GR (Maaseik, Grote Kerkstraat 1)
Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, plaats)	Limburg–Maaseik–Maaseik- Grote Kerkstraat 1
Kadasterperceel (gemeente, afdeling, sectie, perceelnummer(s))	Maaseik 1e afd., sectie E, 419B
Coördinaten Lambert72	X= 249 837,42 en Y= 199 282,86 (ZO) X= 249 833,48 en Y= 199 283,44 (ZW) X= 249 834,30 en Y= 199 293,92 (NO) X= 249 838,45 en Y= 199 293,63 (ZW)
Begin- en einddatum van uitvoering van het onderzoek	31/01/2014
Relaties	De vindplaats ligt in de historische stadskern van Maaseik. De Sint-Catharina kerk ligt in een beschermd stads-en dorpsgezicht; staat in de inventaris als erfgoedobject; is vastgesteld als bouwkundig erfgoed en is beschermd als monument. https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140051 https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/3597 https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/73343 https://id.erfgoed.net/besluiten/5825 https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/3505
Trefwoorden	Limburg – Maaseik – Maaseik Archeologische sporen Gebouwen en structuren – religieuze gebouwen – kerk – katholiek Late middeleeuwen – 13de – 14de eeuw Nieuwe tijd – 16de – 18de eeuw Nieuwste tijd – 19de eeuw Toevalsvondst
Administratief toezicht	Agentschap Onroerend Erfgoed Steven Mortier & Ingrid Vanderhoydonck

Rapportage	Geert Vynckier
Terreinwerk	Michel Mulleners Michel Hayen Jurgen Staf Geert Vynckier
Fotografie	Geert Vynckier
Opmetingen	Johan Van Laecke
Tekenwerk en opmaak plannen	Johan Van Laecke Marc Van Meenen Geert Vynckier

2 INLEIDING

2.1 AANLEIDING EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK

Op 29/01/2014 werd aan het Agentschap Onroerend Erfgoed een toevalsvondst gemeld te Maaseik¹. Tijdens de renovatiewerken aan de westelijke toegangstrap onder de toren van de Sint-Catharinakerk, Grote Kerkstraat 1, werden muurrestanten in Maastrichtersteen aangetroffen die mogelijks behoorden tot een oudere fase van het kerkgebouw. Op 30/01/2014 werden de vondsten op het terrein geëvalueerd en werd vastgesteld dat de bovenste delen van de muren al met een beitelhamer werden verwijderd (fig. 1).

Het opgravings- en registratiewerk werd uitgevoerd op 31/01/2014 door één archeoloog² en drie technische assistenten³. De archeologische resten werden gegeorefereerd ingemeten⁴. Op het einde van de registratie diezelfde dag werd het terrein vrijgegeven.

FIG. 1 De werf tijdens het eerste bezoek op 29/01/2014.

---

¹ Door de Heer Daniël Taelman, Verstraete & Vanhecke nv.

² Geert Vynckier, Agentschap Onroerend Erfgoed.

³ Michel Mulleners, Michel Hayen en Jurgen Staf, Agentschap Onroerend Erfgoed.

⁴ Johan Van Laecke, Agentschap Onroerend Erfgoed.

2.2 DANKWOORD

Veel dank gaat uit naar de Heer D. Taelman van de bouw- en restauratiefirma Verstraete – Vanhecke nv, voor de snelle melding van de vondsten, hun interesse en logistieke steun. Verder willen we nog de stadsarcheologe Anja Neskens, en Rik Nulens bedanken voor de aangeleverde foto's van voor de registratie, de nuttige historische informatie die zij ons bezorgden en het nalezen van de tekst.

Ook bedanken we de medewerkers van het Agentschap Onroerend Erfgoed: Koen De Grootte voor het nalezen van de tekst en de determinatie van het aardewerk, Johan Van Laecke voor zijn meetwerk en het aanleveren van kaarten, Marc Van Meenen voor het digitaliseren van de plannen, het verwerken van de opgravingsplannen tot bruikbare tekeningen voor dit rapport en de tekeningen van het aardewerk, de technische medewerkers Michel Mulleners, Michel Hayen en Jurgen Staf die op het terrein werkzaam waren en Daisy Van Cotthem en Glenn Laeveren voor het ontwerp van de omslag.

3 TOPOGRAFIE EN SITUERING VAN DE OPGRAVING

De plaats van de toevalsvondst werd tijdens restauratiewerken van de toegangstrap aan de westzijde van de Sint-Catharinakerk aangetroffen. Deze kerk bevindt zich in het oostelijk deel van de stad binnen de vastgestelde historische stadskern Maaseik en ten noordoosten van de centraal gelegen Markt (fig. 2). De stad Maaseik ligt op een uitloper van een middenterras, een interfluviale rug, in de Maasvallei (tussen 31 à 33 m TAW). Dwars door deze heuvelrug vloeien de Bosbeek en de Sint-Jansbergbeek, die beide een cruciale rol speelden in de verdere ontwikkeling van Maaseik. De site ligt op de bodemkaart volop in bebouwde zone (OB) maar de bodems van het gebied variëren van een zandleem tot een lemige zandbodem (fig. 3-5).

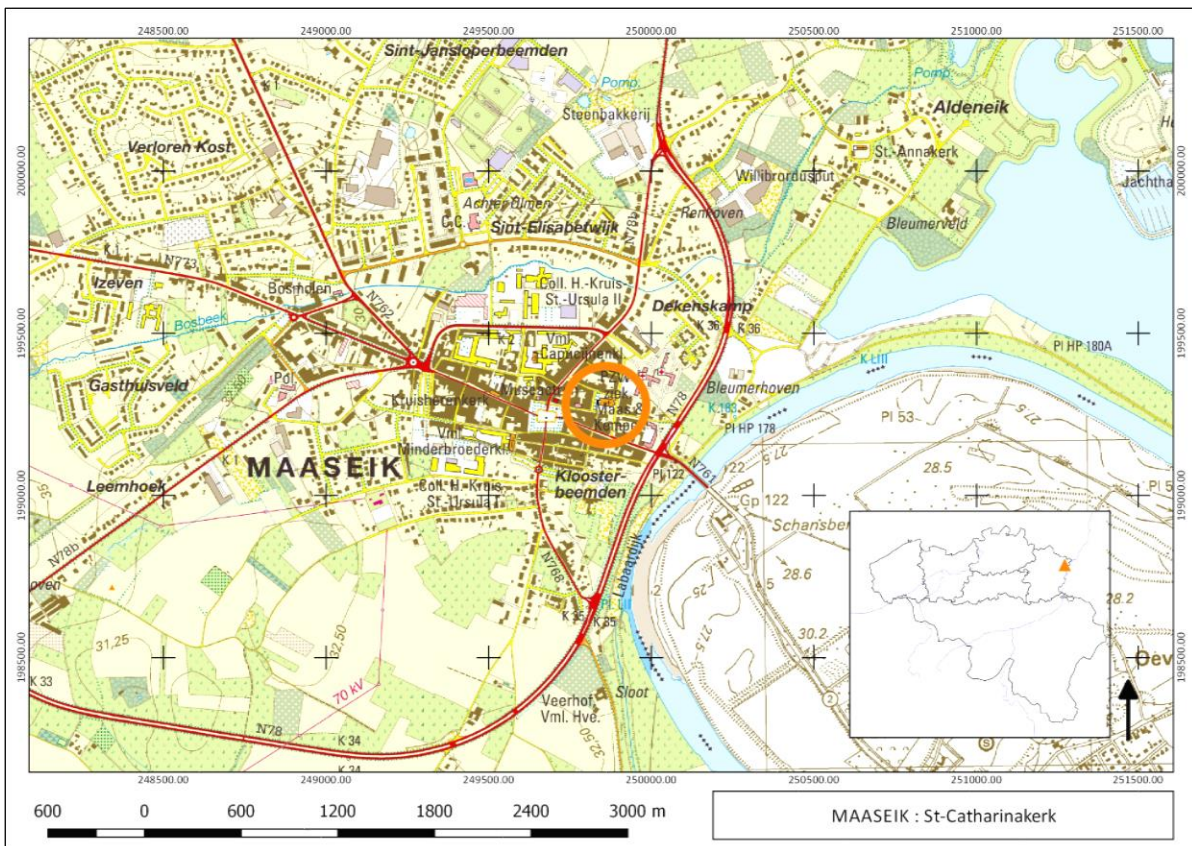

FIG. 2 Topografische kaart met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst (© AGIV).

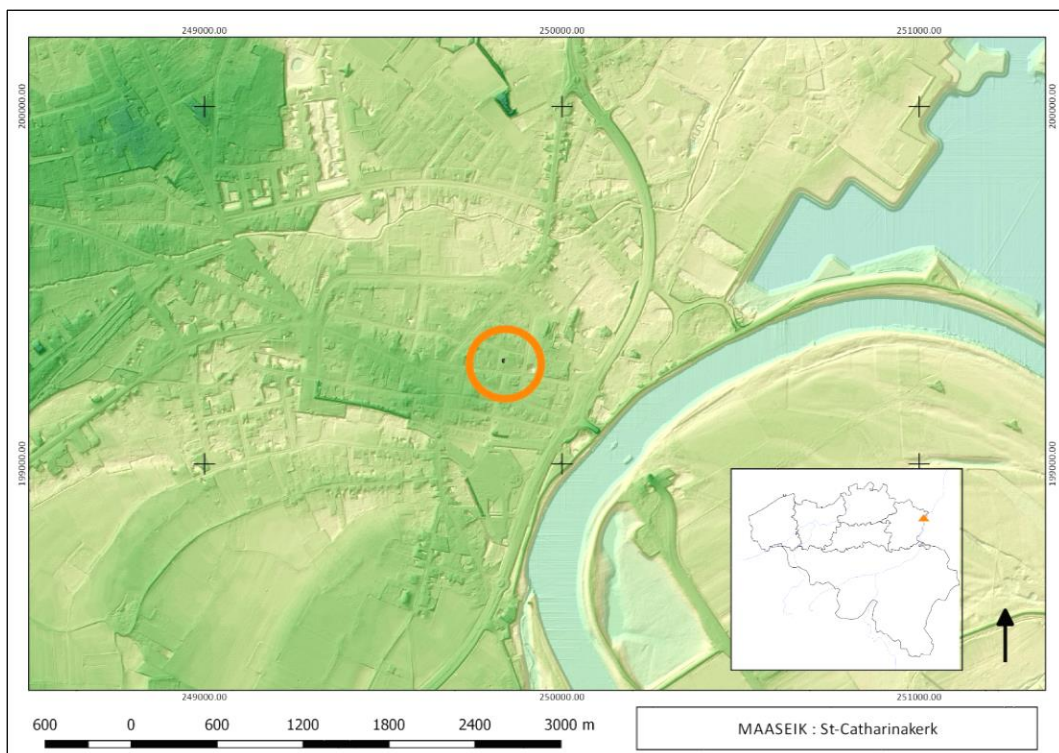

FIG. 3 DHM met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst (© AGIV).

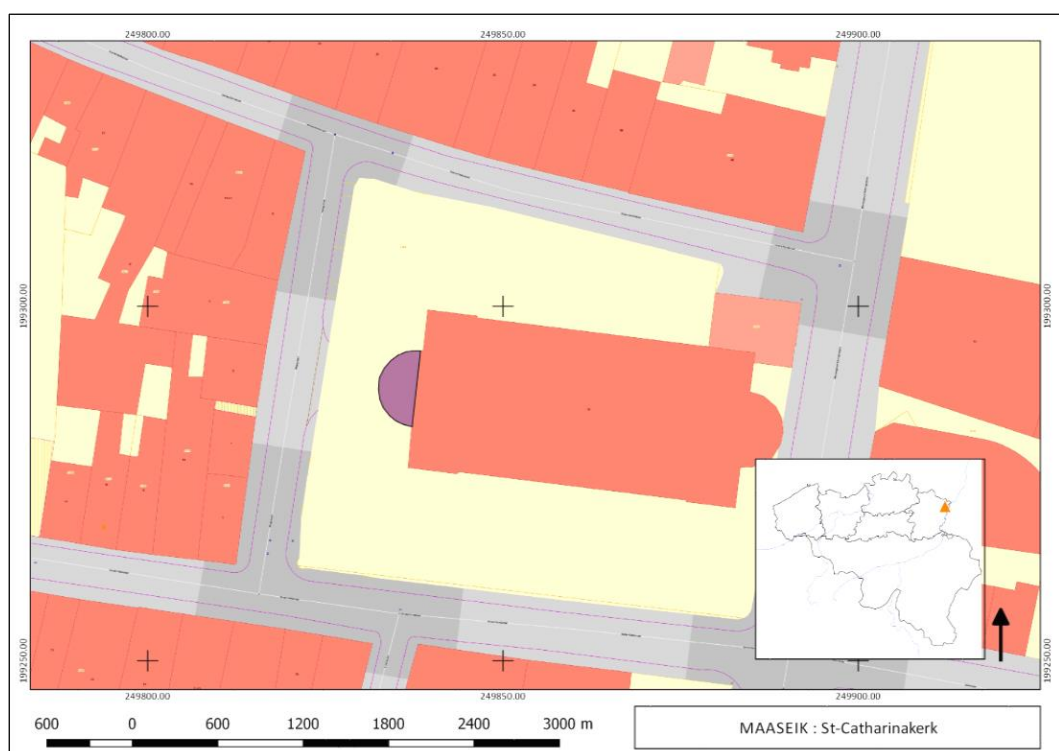

FIG. 4 Kadasterkaart met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst in het paars (© AGIV).

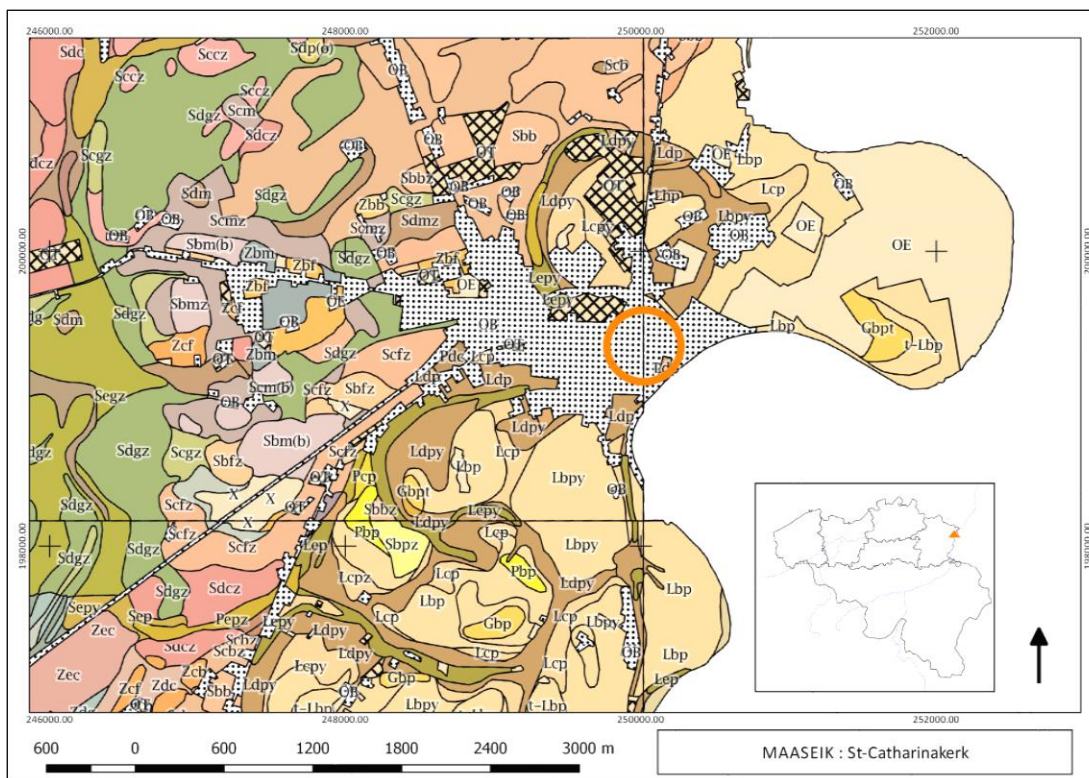

FIG. 5 Bodemkaart met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst (© AGIV).

4 ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Het perceel waar de toevalsvondst zich bevindt ligt binnen de vastgesteld Archeologisch Zone van de Historische stadskern Maaseik. Rond en in de kerk is nog nooit archeologisch onderzoek uitgevoerd. Binnen de historische stadskern daarentegen hadden gedurende de laatste jaren meerdere archeologische ingrepen plaats die vooral door de stadsarcheologische dienst werden uitgevoerd⁵. Naast de archeologische resten van de stadsomwalling, een paar restanten van stadspoorten uit de late middeleeuwen, resten van kloosters waarvan één uit de 17de eeuw, enkele sporen van het Prinsenhof (jachtslot van de heer J. Van Beieren) uit de 18de eeuw en een leerlooierij net ten zuiden van de stad en daterend uit de late middeleeuwen, werden er vooral beer- en waterputten uit de late middeleeuwen tot de 18de eeuw, in de stad opgegraven.

⁵ Heymans, 1988; Heymans 1997; Heymans & Neskens 2007.

5 HISTORISCH KADER, ICONOGRAFISCHE EN CARTOGRAFISCHE STUDIE⁶

De parochie van Sint-Catharina werd opgericht in 1245 nadat Arnold IV, graaf van Loon, met de kanunniken van het nabijgelegen Aldeneik onderhandelde voor het toekennen van parochierechten aan zijn nieuwe stad. Maaseik behoorde aanvankelijk tot de moederparochie Sint-Pieter van Aldeneik. Hierdoor was de deken van het kapittel van Aldeneik pastoor van deze nieuwe parochie.

Over een eerste kerkgebouw ontbreken alle gegevens. We weten alleen dat *Maeseyck* en haar *ecclesiae* expliciet vernoemd wordt in 1034⁷. In de stichtingsoorkonde van de parochie in 1245 wordt vermeld dat er een nieuwe kerk mocht gebouwd worden waardoor er dus een oudere veronderstelt wordt. Deze stichtingsoorkonde, opgesteld in 1244, daags na het feest van de Heilige Jacobus en Christophorus (26 juni), regelde het akkoord tussen het kapittel van *Oud-Eke* (Aldeneik) enerzijds en de graaf van Loon en Chiny (Arnoldus) anderzijds. Het werd bekrachtigd door de bisschop van Luik, Robrecht van Thorote. Het charter is gedateerd op 26 maart 1245 (woensdag na *Laetare Jerusalem*) en betreft de scheiding van de nieuwe parochie van de moederkerk te Aldeneik en de toestemming tot de bouw van de Sint-Catharinakerk in de *Nova-Villa*⁸.

De huidige neoclassicistische kerk werd gebouwd ter vervanging van een oudere kerk. De exacte datum van ingebruikname van deze kerk is niet gekend maar wel is geweten dat ze in 1570 werd vergroot met een zuidelijke beuk. Prins-bisschop Gerard van Groesbeek gaf toen aan de kanunniken van het seculiere kapittel van Aldeneik de toestemming om zich binnen de stadsmuren te vestigen. De bijgebouwde beuk was groter dan het oorspronkelijke schip en bood plaats aan het kanunnikenkoor. Het schip bleef dienst doen als parochiekerk. Het plein rondom de kerk, met het ernaast gelegen kerkhof werd kloosterterrein, waar de kanunniken hun verblijf bouwden. De toren, die zwaar beschadigd was door een storm, werd in 1596 herbouwd. In 1670 werd het koor hernieuwd en kreeg de kerk een nieuwe ingang. In 1797, tijdens de Franse overheersing, werd het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw opgeheven en verliet het de stad. In 1798 werden de stenen grafkruisen rond de kerk stukgeslagen binnen de maatregel voor het verwijderen van alle openbare tekenen van eredienst. In 1800 werd een deel van het kerkdak vernield door een storm en in 1802 stortte uiteindelijk een muur van de doopkapel en een deel van de toren in waardoor grote delen van het kerkgebouw vernield werden en de kerk onbruikbaar werd. In 1804 stortte de rest van de toren in en overwoog men de kerk te slopen. Voorlopig werd de minderbroederskerk, ook Ursulinenkerk genoemd, in het klooster aan de Boomgaardstraat als parochiekerk gebruikt. De ruïne van de Sint-Catharinakerk werd openbaar verkocht en volledig afgebroken. In 1837 besloot men een nieuwe neoclassicistische kerk op te trekken waarvan de werken startten in 1840. In 1845 was de kerk klaar, met uitzondering van de toren die in 1859 werd voltooid (fig. 6 en 7).

---

⁶ De gegevens van de Sint-Catharinakerk werden verzameld in de werken van Vissers *et. al.* 1987, Gerits, 1989, Janssen 2008 en de inventaris Onroerend Erfgoed. Bijkomende belangrijke informatie kregen we van Anja Neskens en Rik Nulens, waarvoor dank.

⁷ Foppens 1734, 300. De Luikse bisschop Regin(h)ard doteerde de abdij van Sint-Laurentius in Luik op 3 november 1034 met onder andere vijf mansi en het derde deel der inkomsten van de kerk te *Maaseyck* [sic]: *Reginardus Leodiensis Episcopus fundat ac datat Abbatiam S. Laurentii Ordinis S. Benedicti Leodii, anno 1034 per duo data eodem die Diplomata ... In Maseyck quinque mansons cum tertia parte ecclesiae ...*

⁸ Het charter bevindt zich in de kerkschat van Maaseik. Inv. Nr. MM/0056/0003. *...factam inter eas super controversia orta inter partes eadem per constructionem et consecrationem novae ecclesiae de nova eke...*

Fig. 6: De Sint-Catharinakerk begin 20ste eeuw.

Fig. 7: De Sint-Catharinakerk in 2014.

Van de afgebroken kerk, waarvan de oprichtingsdatum niet gekend is, zijn enkele afbeeldingen en plannen bewaard gebleven. De gevelsteen van het huis *de kerck* dat op de Markt gelegen was (fig. 8) is de eerste figuratieve voorstelling van de kerk die we kennen. Deze gevelsteen⁹ toont ons een gotische kerkgebouw dat éénbeukig was en een zadeldak had. Het was opgebouwd met grote rechthoekige stenen waarvan we veronderstellen dat het Maastrichtersteen is. Verder zien we dat de kerk spitsboogvensters en een zware, vierkante toren met een deur in de zuidzijde had. De toren was bekroond met een borstwering en een lage spits en het schip was gestut door vijf steunberen aan elke zijde. De exacte ouderdom van de gevelsteen is niet gekend maar enkele verwijzingen in de archiefstukken over de woning *de kerck* geven ons toch enige houvast¹⁰.

---

⁹ Thans in de collectie van de Musea Maaseik.

¹⁰ *Huys aenden merckt gelegen genampt in dy kyrck*, Ma Gi, IV, 63v, 1589 (Maaseiker Gichten, RAH) in Cornips 1957, 69.

De Kerck, 1677, MR. 2/8 (Magistrale Rollen Maaseik, RAH) in Boonen 1980, 60.

Merckt: huis gent de kerck woonhuijs van den heer Carolus Renerus Smets, scholtis en Schepen der hooge justitie, Not. Akte, F. Craens, Reg. V, 1701-1711, 34, nr. 32 (1707) in Cornips 1957, 69.

Fig. 8: De gevelsteen van het huis *De Kerck* met een afbeelding van de Sint-Catharina kerk¹¹.

Een tweede afbeelding van de kerk vinden we terug op een schilderij anno 1672 waarop de stad Maaseik wordt weergegeven (fig. 9). Noch de naam van de kunstenaar noch de exacte datum zijn gekend. Wel weten we dat het werk werd tentoongesteld op de Exposition de l'art ancien au pays de Liège die in Luik werd gehouden van 15 juli tot 15 augustus 1881 ter gelegenheid van de Cinquantième anniversaire de l'indépendance nationale . De afbeelding toont ons de kerk vanuit het noorden en komt grotendeels overeen met de afbeelding op de gevelsteen. De toren toont wel een andere inplanting van de ramen ten opzichte van de zuidzijde en de eerste verdieping van de toren, in het rood gekleurd, werd blijkbaar in baksteen opgetrokken. Tegen de noordzijde van het schip staat een gebouw afgebeeld waarvan niet is geweten of het hier gaat om een aangebouwde zijbeuk of een gebouw dat tegen de kerk werd opgetrokken. Het schip van de kerk met de steunberen, het dak van de toren en de bekroning ervan met borstwering lijken hetzelfde. Op de gevelsteen is op het dak, net voor het koor, een dakruiter zichtbaar, die op het schilderij niet werd afgebeeld.

---

¹¹ Met dank aan Anja Neskens voor de foto.

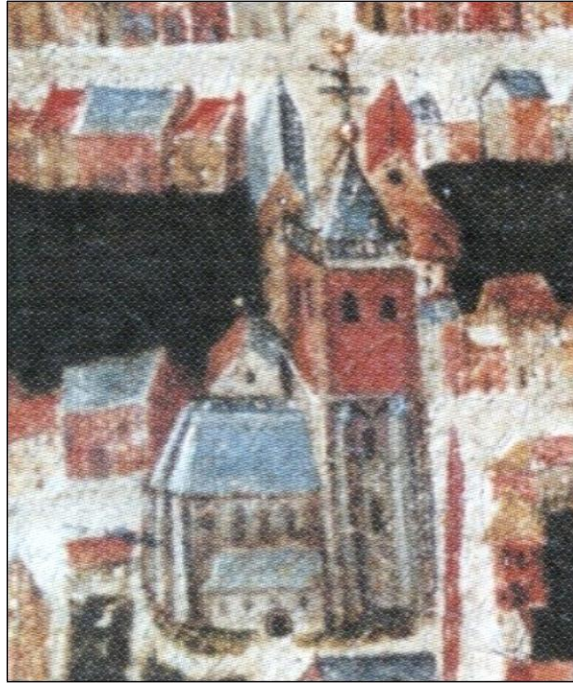

Fig. 9: De Sint-Catharina kerk op een schilderij uit 1672. (© Musea Maaseik).

In het kaartboek van de abdij van Averbode staat eveneens een afbeelding van de stad Maaseik (fig. 10) uit 1678¹². Hierop is de kerk vanuit het zuiden zichtbaar. De toren vertoont hier twee verdiepingen en het schip een aanbouw dat een deel van een transept lijkt te zijn. De afbeelding is echter te onduidelijk en te summier om ze als accuraat of getrouw te beschouwen.

Fig. 10: De Sint-Catharina kerk in het kaartboek van de abdij van Averbode¹³.
(©Archief van de Abdij van Averbode)

---

¹² Averbode, Archief van de abdij, I, nr. 106.

¹³ Gekleurde tekening van Cornelis Lowis (+1691), gezworen landmeter, in het kaartboek van de abdij van Averbode, Archief van de abdij, I, nr. 106.

Een in 2007 ontdekte schets van het grondplan uit het Bisschoppelijk archief van Luik geeft veel informatie over het interieur en de inrichting van de gotische kerk maar levert ook de nodige informatie over de omvang en het grondplan (fig. 11). Dit plan uit 1716 werd opgesteld naar aanleiding van een conflict tussen kapitteldeken Walther Dallemagne en de lekenbroederschap van Sint-Eligius¹⁴ over het verwijderen van twee altaren¹⁵. De schets, in hoeverre die correct is, toont een driebeukig schip met een door een doksaal afgesloten priesterkoor voor de kanunniken¹⁶. De kerk had twee zij ingangen. In de zuidelijke zijbeuk werden vier kapellen aangebouwd en in het verlengde van deze zijbeuk, die tot parochiekerk werd omgebouwd, werd een apart priesterkoor aangelegd voor het parochiealtaar. De doopvont, die eerst in de noordwesthoek van de kerk stond, werd volgens de schets, verplaatst naar de zijkapel van de Heilige Antonius in het zuidwesten. Daar de zuidelijke zij-ingang op dat ogenblik in een kapel kwam te liggen werd ongetwijfeld op dat ogenblik een nieuwe hoofdingang aan de westzijde gemaakt in de as van de vergrote zijbeuk.

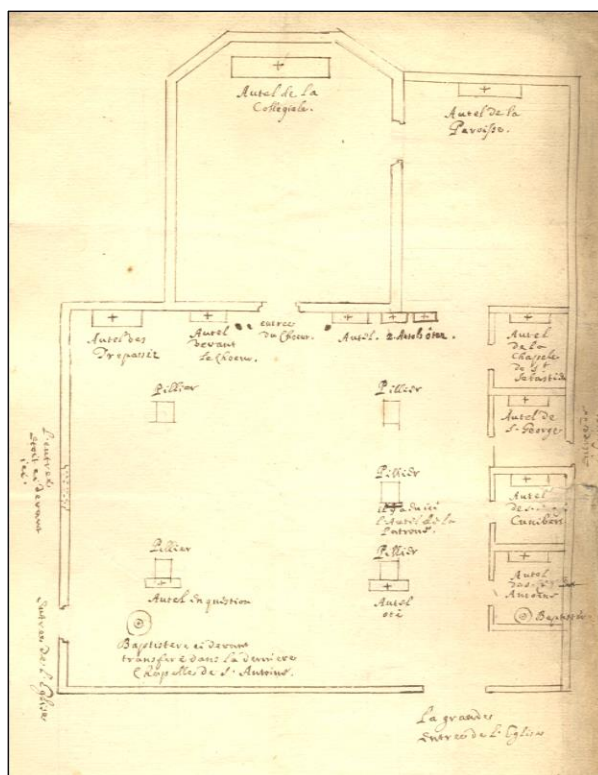

Fig. 11: Schets van de Maaseiker kapittel- en parochiekerk anno 1716¹⁷. (©Bisschoppelijk Archief Luik)

¹⁴ Dossiertje in Bisschoppelijk Archief te Luik [nog niet geïnventariseerd]; Janssen 2008, 2-4.

¹⁵ Geschrift van W. Dallemagne: ... *Je soussigné déclare par la présente en qualité de Doyen et Archidiacre de l'église Collégiale Paroissiale de Maeseyck d'y avoir démoli à la bone-foy [sic] deux Autels superflus, et non convenables pour raisons reprises dans ma supplique présentées à S.A.P.E. le 30 Juin 1716 sans avoir sue que j'aurais dû en demander la permission à ladite. Altérés comme Evêque l'ayant fait sur le pied, et à l'exemple de mes prédécesseurs Doyen qui depuis ma résidences dans ladite Eglise ont osés et démolie trois autres en différent temps...fait à Liège le premier de Juillet 1716.* Ook in de kroniek van Dr. Michiel Korsten van april 1716 staat dit vermeld: ...*sij hebben oock de klijne autieren op d'eerste pilairen toebehoorende d'ampften afgenomen.* Verheyen 1993, 200.

¹⁶ De kroniek van Dr. Michiel Korsten vermeldt teven de afmetingen van de vorige gotische parochiekerk *De hoogkerck is lanck 50 treden beginnende van de groote deure tot achter onse Lieve Vrouw autieren ende van 't klochhuys tot aen den hoogcoor 24 breet 25 [sic].* Verheyen 1993, 196.

¹⁷ Janssen 2008, 3.

In het werk van de Saumery uit 1744 is de kerk vanuit het zuiden zichtbaar op een kopergravure¹⁸ naar een verloren tekening van Remacle le Loup (fig. 12). In dit werk wordt een korte omschrijving gegeven van de “oude” parochiekerk van Maaseik¹⁹. “De oude gotische kerk bestaat uit twee beuken die ongeveer eenzelfde hoogte en grootte hebben... De grootste beuk heeft een aansluitend koor... en werd gebruikt door de kanunniken... terwijl de andere beuk gebruikt werd als parochie gedeelte...”. Op deze tekening is de zuidelijke zijbeuk duidelijk te zien. Alhoewel men in deze tekst spreekt over twee beuken kunnen we in vergelijking met het vorige grondplan toch zeggen dat de kerk eigenlijk drie beuken had. Het schip vertoonde meerdere pijlers die de kerk wel degelijk in drie beuken verdeelde. Het koor is op de tekening eveneens goed te zien net als de toren die blijkbaar niet aansluit bij de zuidelijk zijbeuk en alleen het gedeelte van de kanunniken siert.

Fig. 12: De Sint-Catharina kerk naar een verloren tekening van R. Le Loup.

Ook op de kaart van Graaf de Ferraris (1777-1778) staat de Sint-Catharina afgebeeld. Net zoals op de kaart van Deventer wordt ze schematisch weergegeven (fig. 13). Het schip en het transept zijn duidelijk te onderscheiden net zoals de afgeronde apsis. Aan de westzijde staat de toren niet voor de kerk maar lijkt ze deels te zijn opgenomen in de kerk. Aan de zuidwestzijde is een uitbouw te herkennen die we misschien kunnen interpreteren als een torentrap. Ook hier neemt de kerk en het omliggende kerkhof bijna de volledige open ruimte tussen de huizen in.

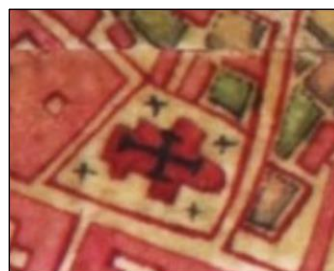

Fig. 13: De Sint-Catharina kerk op de kaart van Graaf de Ferraris. (© NGI)

¹⁸ De Saumery 1744, 131 en 135-136.

¹⁹ *Cette église est ancienne & gothique , composée de deux Nefs paralleles & presque égales en hauteur & en grandeur. La plus grande accompagnée d'un Collatéral fort bas & plafonné paroit la principale , & renferme le Chœur des Chanoines , que sépare un Jubé d'une sculpture délicate , soutenu par quatre colonnes de marbre brut , & orné des Statues des douze Apôtres : l'autre Nef tient lieu de Paroisse. Cet Edifice est surmonté d'une Tour , qui se termine par une flèche assés basse*

Bijkomende informatie van de Sint-Catharinakerk voor de bouw van de neoclassicistische kerk vinden we terug in een kroniek van 1841 priester Stals²⁰ en in het werk van M.J. Wolters²¹ die de “oude” parochiekerk beschreven. Priester Stals spreekt over een groot gebouw met een hoge toren en drie beuken²². De kerk zou mooi zijn geweest en de linker en rechtervleugel hadden verschillende dakhoogten. Wolters²³ spreekt over twee beuken, beiden ongeveer even groot en hoog en twee koren. De kerk was bekroond met een toren. Beiden geven ons een identieke beschrijving zoals de kerk zichtbaar is op het grondplan uit 1716 (Wolters spreekt wel over twee beuken). Wolters gebruikt echter als illustratie een nieuwe gravure gebaseerd op het schilderij uit 1672 dat toch een ander, ouder beeld geeft (fig. 14). Een latere beschrijving van Gielen neemt quasi integraal de tekst van Wolters over²⁴.

Fig. 14: Gravure uit het werk van Wolters gebaseerd op het schilderij uit 1672.

Op 15 juni 1836 schrijven Lambert Jaminé, Conducteur van Bruggen en Wegen, en Julien Etienne Remont architect, hun bevindingen²⁵ neer na een bezoek aan de minderbroederkerk (op dat moment de dienstdoende parochiekerk) en de ruïnen van de ‘oude’ parochiekerk dat het terrein van de oude afgebroken gotische kerk groot genoeg is om een nieuwe kerk op te bouwen. Deze nieuwe kerk zou los komen te staan van de gebouwen in de omgeving in het kader van de brandveiligheid. Volgens de bezoekers zou men beter een nieuwe kerk bouwen deels gebruik makend van bouw materiaal van de oude kerk. Uit deze geschriften kennen we ook de afmetingen van het bouwterrein van de oude kerk, 78 x 50 meter en ongeveer de oppervlakte van de ruïne²⁶, namelijk 660 m². Zoals hoger vermeld vond op 1 juli 1840 de plechtige eerste steenlegging van de nieuwe parochiekerk plaats. De kerk die er nu nog staat.

²⁰ Stals 1841, 15-16.

²¹ Wolters, 1855, 51-52.

²² ... *De oude Collegiale en Parochiale kerk van Maeseyck, was een groot gebouw, aan het welke was eene hooge toren; deze kerk was van drie schepen en zoude schoon geweest zijn, ...*

²³ *L'établissement de la paroisse de Maeseyck, ... L'église, bâti dans le style gothique, était formée de deux nefs parallèles et presque égales en hauteur et largeur ... L'édifice était surmonté d'une tour, terminée par une flèche très-basse comme on le voit encore dans le plan que nous donnons de la ville...*

²⁴ Gielen 1892, 54-68.

²⁵ Kerkarchief Dekenij Maaseik, nr. 757.

²⁶ *Si on se reporte à l'ancienne Église dont les fondations existent encore et qui mesure une surface de six cent soixante mètres carrés.*

6 RESULTATEN VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK²⁷

6.1 INLEIDING EN WERKWIJZE ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Daar deze toevalsvondst in omvang beperkt was, kon deze op één dag worden afgewerkt. De werkput bestond slechts uit een half ronde put die was uitgegraven voor de aanleg van een nieuwe westelijke toegangstrap van de kerk. Het werkvlak werd in het oosten verstoord door een beton fundering van de afgebroken trap (fig. 15). Door het midden van de put liep een verstoring van nutsleidingen. Alles werd na het fotograferen met de hand ingetekend op schaal 1/20. Er werd geen enkele vondst in een spoor aangetroffen en alleen losse vondsten werden opgeraapt waaronder 17 scherven aardewerk en twee fragmenten van een spijker. Een 73-tal menselijke botresten werden van de storthopen gehaald. Deze werden niet bestudeerd. Wegens de aard van de lagen werden er geen monsters genomen voor archeobotanisch onderzoek.

6.2 DE ARCHEOLOGISCHE SPOREN

In totaal werden 12 archeologische sporen geregistreerd (fig. 16) in de halfronde werkput van 6,20 m op 5,40 m. Spoor 1 is een betonfundering die de bovenliggende oude afgebroken toegangstrap verstevigde (fig. 16: S1). Deze rust op twee bakstenen funderingen, spoor 2 en spoor 3 (fig. 16: S2 en S3; fig. 17), die grotendeels werden vernield bij het graven van de werkput. Beiden zijn opgebouwd uit bakstenen en gemetseld met een grijze cementmortel. Onder de betonfundering was duidelijk te merken dat beide eigenlijk tot één fundering behoren die van het zuiden naar het noorden loopt over de rest van de onderliggende sporen heen. Hoever deze bakstenen fundering zich uitstrekte naar het westen, wat de functie ervan was en hoe oud ze is, konden we niet achterhalen.

Fig. 15: De westelijke toegangstrap voor de afbraak en tijdens de registratie.

---

²⁷ De digitale bijlagen van de sporenlijst, de foto-inventaris, de foto's zelf en de planneninventaris worden bewaard op het Agentschap Onroerend Erfgoed.

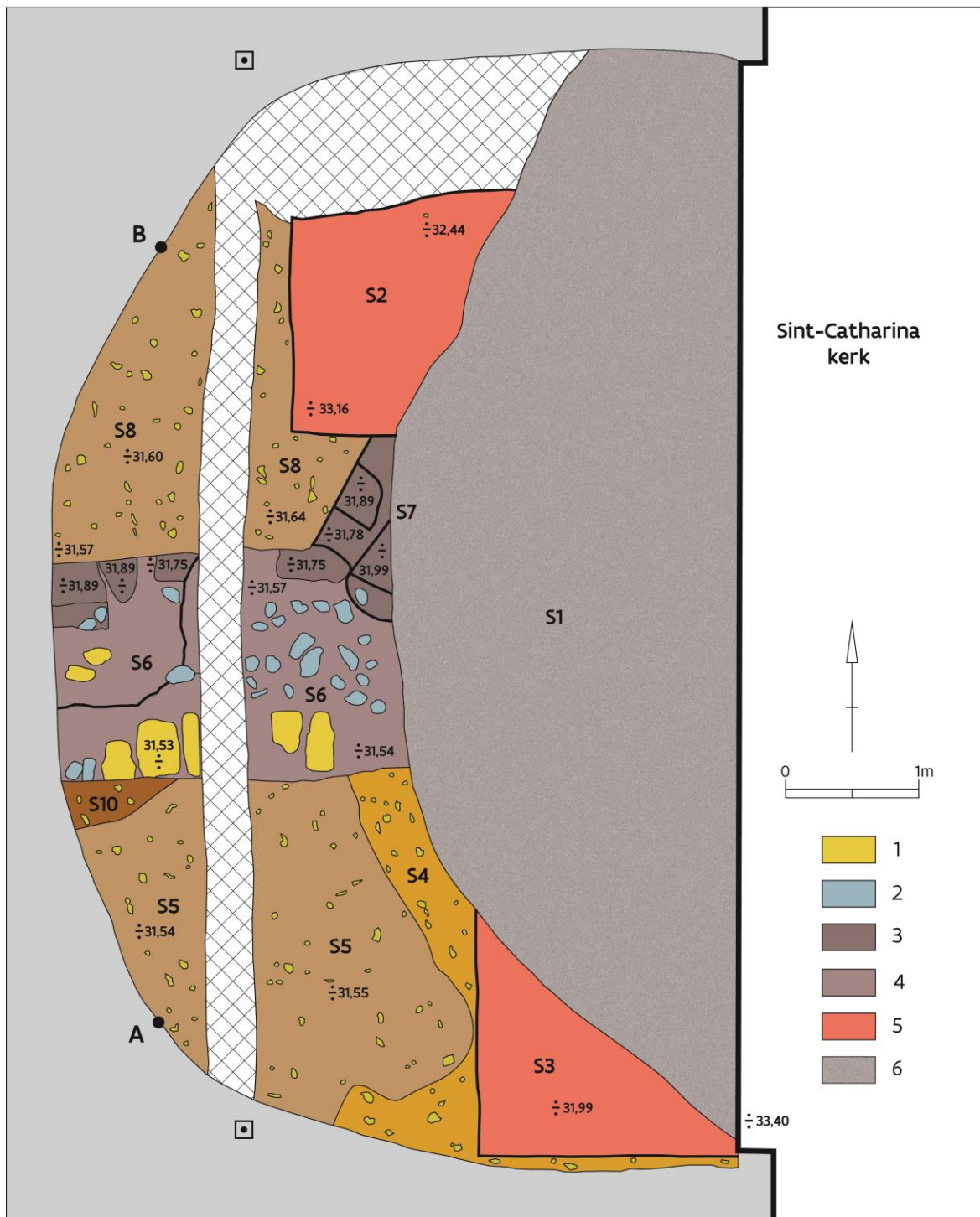

FIG. 16: Sporen- en hoogteplan. 1: Maastrichtersteen, 2: Maaseiken 3: donkergrijze natuursteen, 4: licht bruinrijze kalkmortel, 5: baksteen, 6: betonfundering

Fig. 17: Sporen 2 en 3 deels afgebroken en zichtbaar onder spoor 1.

Fig. 18: Sporen 3, 4, 5, 6 en 10 in het vlak.

Spoor 4, is een geelbruine lemige opvullingslaag waarin talrijke Maastrichtersteen- en baksteen fragmentjes en wat kiezel zitten (fig. 16: S4). Spoor 5 (fig. 18) en spoor 8, beide bruine tot donkerbruine, lemige opvullingslagen, eveneens met talrijke Maastrichtersteen- en baksteenfragmentjes en wat kiezel, lopen, enkel zichtbaar in het westprofiel (fig. 16: S5 en S8; fig. 19), over spoor 6 (fig. 16: S6) en spoor 9 (fig. 16: S9) heen en vormen eigenlijk dezelfde laag. Spoor 10 (fig. 16: S10) behoort tot spoor 5 en is gewoon een iets donkerdere opvulling gevat in spoor 5. Deze lagen werden grotendeels vernield door een sleuf met recente nutsleidingen, lopende van zuid naar noord. De vier sporen vormen samen de opvulling die, na het afbreken van een oudere kerk, het terrein egaliseerden. Spoor 6 is het restant van een oost-west lopende fundering met een kern van lichtbruingrijze kalkmortel en maaskeien met een breedte van 1,60 m (fig. 16: S6 en fig. 19: S6). Deze funderingsmuur is aan de zuidzijde opgebouwd met blokken Maastrichtersteen, aan de noordzijde met donkergrijze natuursteen. Deze muur was hoger bewaard maar werd grotendeels weggebroken vooraleer we ter plaatse waren na de melding van de toevalsvondst. In het westen is dit in de profieltekening goed vast te stellen. Aan de zuidzijde van spoor 6 is in het profiel nog een groot blok te zien, spoor 9, dat naast de eigenlijke muur ligt (fig. 20 en 21). Dit blok van Maastrichterstenen en grijze mortel is waarschijnlijk tijdens de afbraak van spoor 6 niet weggenomen en is tegen de muur blijven liggen. In het vlak is S9 niet te zien. Spoor 12 is een nivelleringslaagje voor de hoger liggende kasseien, spoor 11 (fig. 19: S11 en S12). Spoor 7 is het laatste geregistreerde spoor (fig. 16: S7 en fig. 22). Het is eveneens een funderingsmuurtje dat volledig is opgebouwd uit donkergrijze natuursteen en grijze kalkmortel en ingemetseld bij spoor 6. Aan de noordzijde vertoont spoor 7 een dun mortellaagje. Met spoor 6 vormt het een hoek van ongeveer 120°. Hoever S6 en S7 doorlopen in oostelijke richting konden we niet achterhalen.

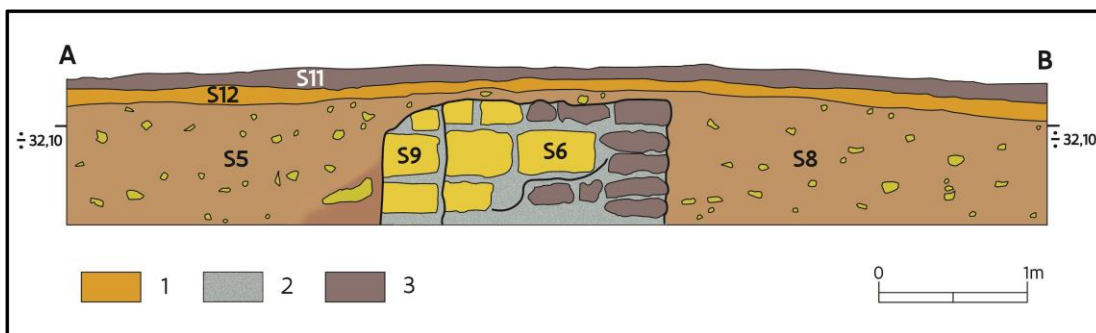

Fig. 19: Westprofiel A-B : 1: Maastrichtersteen, 2: licht bruingrijze kalkmortel, 3: donkergrijze natuursteen

Fig. 20: Spoor 6 vanuit het oosten.

Fig. 21: Spoor 6 vanuit het westen.

Fig. 22: Detail van spoor 7.

6.3 DE ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN²⁸

Het aantal archeologische vondsten op deze site was uiterst beperkt. In totaal werden er 17 aardewerkscherven gerecupereerd. Geen enkele scherf bevond zich in een spoor. Het ensemble bestaat uit twee randscherven, beide van een grape (fig. 23: 1 en 2) en drie wandscherven in geglaazuurd rood aardewerk, vijf wandfragmenten in geglaazuurd Maaslands aardewerk, waarvan drie in een wit en twee in een oranje-rood baksel, vier wandscherven van steengoed met bruine engobe en zoutglazuur en één rand van een kan (fig. 23: 3) en een wand van Westerwald steengoed. Verder is er nog een fragment van een groen geglaazuurde roodgebakken vloertegel te vermelden. Globaal zijn deze aardewerkvondsten te dateren tussen 1400 en 1800. Twee fragmenten van ijzeren nagels sluiten de rij.

Op de storthopen werden 73 fragmenten van menselijk bot ingezameld door de aannemer bij het uitgraven van de werkput. Daar ze volledig uit verband waren en niet meer aan een spoor of laag konden toegeschreven worden, werd besloten deze niet verder te bestuderen²⁹.

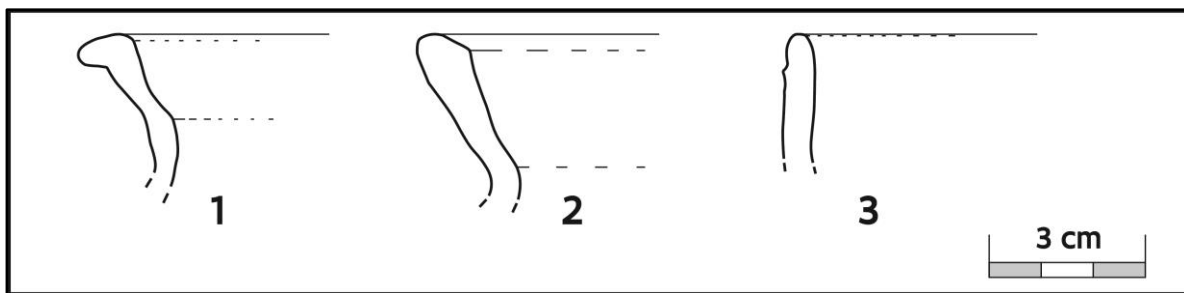

FIG. 23: De drie aangetroffen randfragmenten: rood aardewerk: 1-2; steengoed Westerwald: 3.

---

²⁸ Determinatie door collega Koen De Grootte.

²⁹ In overleg met de collega's natuurwetenschappen van het Agentschap.

7 CONCLUSIE

Over de voorlopers en de huidige Sint-Catharinakerk is historisch tamelijk veel geweten³⁰. Toch rijzen er nog steeds heel veel vragen over het ontstaan, de evolutie en het uitzicht van de laatmiddeleeuwse kerk en van eventuele voorlopers. In en rond deze voor Maaseik belangrijke site zijn tot nu toe nog geen opgravingen uitgevoerd die dergelijke informatie zouden kunnen leveren.

Uit meerdere archivalische, historische en cartografische bronnen blijkt dat er minstens drie Sint-Catharina kerken geweest zijn. Van een eerste kerkgebouw is zo goed als niets geweten is. De tweede kerk werd zeker vanaf 1245 vermeld in de stichtingsoorkonde van de parochie. Ze kende verschillende uitbreidingen en verbouwingen, zoals in 1570 een zuidelijke beuk, in 1596 een nieuwe toren en in 1670 een vernieuwd koor. Na een grondig verval begin 19de eeuw werd ze afgebroken en vervangen door de huidige, neoclassicistische kerk.

Spijtig genoeg zijn de resultaten van de opgraving van deze toevalsvondst beperkt gebleven. De muur, spoor 6, lopende van oost naar west, opgebouwd met Maaskeien, donkergrijze natuur- en Maastrichtersteen samen met de aansluitende muur, spoor 7, behoren zeker tot een voorloper van de huidige kerk. We kunnen nu wel met zekerheid zeggen dat deze voorloper zich verder naar het westen uitstreekte en dus aan de westzijde groter was dan de huidige kerk. Om welk deel van de voorloper het gaat, kunnen we alleen maar veronderstellen. De aangetroffen muurfundering kunnen we zelfs niet koppelen aan enige muur van het grondplan uit 1761. Een kleine aanwijzing is de mortellaag tegen de noordelijke zijde van spoor 7 waarvan we denken dat deze zijde aan de binnenzijde van de kerk lag. De in Maastrichtersteen uitgevoerde paramentstenen zouden dan aan de buitenzijde van de kerk zichtbaar geweest zijn. De robuustheid en de breedte van spoor 6 wijzen ons inziens wel op een stevige fundering wat ons doet denken aan de grondvesten van een toren. Indien dit zo is dan stond de oude toren die zowel in 1596 als rond 1802 instortte, meer naar het westen en niet in de as van de huidige kerk.

Vele vragen blijven onbeantwoord en door de beperkte oppervlakte valt er over de archeologische sporen momenteel weinig te zeggen. We kunnen deze archeologische resten alleen maar aan een oudere fase van de huidige kerk toeschrijven en de zware funderingen behoorden waarschijnlijk toe aan de toren van de kerk.

Deze toevalsvondst toonde aan dat de voorlopers van de huidige kerk zeker bewaard zijn in de ondergrond. Grondwerken in en rond de Sint-Catharinakerk zouden dan ook steeds aan een archeologisch traject moeten gekoppeld worden.

---

³⁰ Onderzoek vooral uitgevoerd door de Heer Rik Nulens.

8 BIBLIOGRAFIE

URL's

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Catharina, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/73343> (geraadpleegd op 16 januari 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Historische stadskern van Maaseik, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140051> (geraadpleegd op 16 januari 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: CAI, <https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/164916> (geraadpleegd op 17 januari 2017).

LITERATUUR

ANON 1881: *Cinquantième Anniversaire de l'Indépendance Nationale - Exposition de l'Art Ancien au Pays de Liège*, Liège.

BOONEN M. 1980: *Huisnamen te Maaseik*, Maaseik.

BOONEN M., HEYMANS H., HANSON M., JANSSEN R., MERSCH G., MINTEN G. & VENNER J. 1994: *Maaseik, Ontstaan en groei van een grensstad*, Antwerpen.

CORNIPS, G. 1957: *Toponymie van de gemeente Maaseik*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven.

DE SAUMERY P.-L. 1744: *Les Délices du Païs de Liège etc.*, Liège, [Anastatische herdruk, Brussel, 1971]

FOPPENS J. 1734: *Diplomaticum Belgicorum nova collectio sive supplementum ad opera diplomatica Auberti Miræi, Tomus Tertius*, Bruxellis, 300.

GERITS J. 1989: *Historische steden in Limburg*, Brussel, 151-170.

GIELEN J. 1892: Quelques notes sur la ville de Maeseyck, *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles* 6, 54-68.

HENDRICKX M. 1960: Wetenswaardigheden betreffende de verdwijning van de oude Maaseiker parochiekerk, *Limburg* XXXIX 5-6, 171-175.

HENDRICKX M. 1961: Nog over het instorten van de oude Maaseiker parochiekerk (1802), *Limburg* 40, 1-2, 53-55.

HEYMANS H. 1988: Stadsarcheologie te Maaseik (Limb.). *Archaeologia Medievalis* 11, 69-70.

HEYMANS, H. 1997: Belangrijke 16de-17de eeuwse vondst, *Archeologie in Limburg*, 73.

HEYMANS H. & NESKENS A. 2007: *Stadsarcheologie in Maaseik*, M&L Monumenten, Landschappen en Archeologie 26, 2, 58-66.

JANSSEN G. 2008: Een nieuwe bron voor het kerkinterieur van de voormalige Catharinakerk van Maaseik, *De Maaseikenaar* 41, 1, 2-4.

SCHLUSMANS F. 2005: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kantons Bree - Maaseik*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19N1, Brussel - Turnhout.

VERHEYEN H. 1993: *Kroniek "Michiel Korsten" - Maaseik 1702-1732*, Maaseik.

VISSERS P., KEVELS A. & FRANCOOT H. 1987: *Maaseik, Langs Vlaamse wegen*, Maaseik.

WOLTERS M. 1855: *Notice historique sur la ville de Maeseyck*, Gand.

9 BIJLAGEN³¹

9.1 SPORENLIJST

9.2 FOTOINVENTARIS

9.3 FOTO'S

9.4 DIGITALE OPMETINGEN

9.5 INVENTARIS AARDEWERK

---

³¹ De originele bijlagen worden bewaard in het archief van het Agentschap Onroerend Erfgoed.